

ÖDEV ETİĞİ VE İMMANUEL KANT

Yrd. Doç. Dr. Serap TORUN

18. yüzyıl Aydınlanma Dönemi Alman filozofu

- Ona göre, insan sadece çevresinde bulunanları kavrayıp onlar hakkında teoriler kuran teorik bir akla sahip olan, başka deyişle, bilme ihtiyacı içinde olan bir varlık değil, aynı zamanda, ne yapması gerektiği hakkındaki bilgiyi de kendisinde taşıyan, salt pratik akla sahip olan, kısacası, eylemde bulunma, davranma ihtiyacı içinde olan da bir varlıktır.

- Eylemi konu alan etik, yani ahlak ise Tanrı'ya, ruhun varlığına, özgürlüğe ve ölümsüzlüğe inanmamızı gerektirir. Bu nedenle, Kant bir ahlak metafiziği oluşturmaktan çekinmemiştir.
- Ahlaktan Tanrı'nın varlığına gitme düşüncesi, esasında, Kant'ın da işaret ettiği gibi, insanlık tarihinin en eski devirlerine kadar uzanmaktadır.

- Acaba ahlaki kavramların iyice kavranması, onların çözümleme sürecinden geçirilmesi ve temellendirilmesi, bize, Tanrı'nın varlığı hakkında herhangi bir ipucu verebilir mi?...vb. gibi ahlaktan Tanrı'nın varlığına gitme düşüncesine ilişkin sorular, ahlak teolojisiyle ilgili sorular olup, zaman zaman düşünce tarihinde tanık olduğumuz, ahlaktan metafiziğe gitme çabalarının sonucu olarak ortaya atılmış sorulardır.

Immanuel Kant'agöre;

Evrensel ahlak yasası mümkündür. Fakat böyle bir yasa doğa yasası gibi olanı değil, olması gerekeni içeren bir yapıda olmasıyla mümkündür. Bu yasa bizim içimizde var olan iradeyle gerçekleşir. Bu otonomidir. Otonomi "Yasası kendi içinde olmaktadır." ki, bununla birlikte özgürlük ortaya çıkar. Bu, ahlaki eylemin temel şartıdır. Bu ahlak yasasına uymak zorunluluk değil, bir ödevdir.

- Ödev; yapmayı, yerine getirmeyi kendi isteğimizle üstlendiğimiz, sorumluluğunu üzerimize aldığımız bir buyruktur. Bu buyruk insanı dışarıdan koşullayan koşullu buyruk (hipotetik imperatif) değildir. Bu buyruk, bizim kendimize koyduğumuz bir buyruk anlamında koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) tur.

- Koşullu buyruk (hipotetik imperatif) belirli bir amaca ulaşmak için ne yapılması gerektiğini söyleyen buyruktur. İnsanın arzu ve isteklerine bağlı olan bu buyruk, eylemin muhtemel sonuçlarını dikkate alarak ortaya çıkar. Koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) ise; bir koşula bağlı olmadan, bütün insanlar için geçerliliği olan buyruktur. İnsanın arzu ve isteklerine bağlı olmayan bu buyruk, eylemin muhtemel sonuçlarını dikkate almadan, zorunlu olarak ortaya çıkar.

Koşulsuz buyruğun temelinde üç ilke vardır.

- - Öyle davran ki, davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun.
- İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de, her zaman bir amaç olarak göreceğ şekilde davran!
- Öyle davran ki, iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin!

Yani bir eylem, bir çıkar veya beklenti içerisinde yapılmışsa bu eylem, koşullu eylemdir ve bu eylem ahlaki değildir. Fakat bir eylem, ödev duygusu içerisinde, hiçbir çıkar veya beklenti içerisine girmeden koşulsuz buyruk ile yapılmış ise ahlakidir. Bir davranış yapılmadan önce o davranışın yapılaş amacı (niyeti) önemlidir. Buradaki niyet sadece ödevde uygun olarak, amacı kendisi için olan salt iyiyi (niyeti) gerçekleştirmektir. Salt iyi yasaya uygun olandır. Kant'ın bu düşüncesine ödev ahlakı (iyi niyet ahlakı) denir.

- Modern çağa damgasını vuran Kant, ahlaki inşacılığını iki temel önerme üzerine inşa eder :
  1. Ampirik olana ilişkin tutumların evrensel olanı dile getiremeyeceği düşüncesi,
  2. Yararcıların savunduğu iyi anlayışının ahlaki bir ilke olarak kabul edilemeyeceği fikri

- Kant'a göre, gözlemsel yoldan elde edilen inançlar aracılığıyla, hiçbir pratik ve evrensel yasaya varılamaz.

- Kant'ın gözlemsel olanın evrensel olamayacağı ve dolayısıyla ahlaki bir ilke sayılamayacağına yönelik bu tutumunun temelinde şu nedenler yatmaktadır.
- a) Tümevarım yoluyla elde edilen ampirik (gözlemsel) bilgi, epistemolojik açıdan problemdir.
- * Hedonistik Teoriler: Ahlakı ve ödevi hazla ilişkilendirerek temellendiren etik öğretilerdir.

- b) İyi kavramı hem özü gereği, hem de etik temeli açısından bencilliği içermektedir.
- c) Arzu ve istekler tarafından yönlendirilen irade özgür sayılamaz.

- İşte bundan dolayı Kant, deneyim yoluyla elde edilen ilkelerin güvenilmez olduğunu belirtir ve deneyimin, bize a priori (birincil, gerekli) ilkeler vereceğine inanmanın son derece yanlış olduğuna dikkat çeker.

- Kant, her insanın, her insan topluluğunun mutluluğa, yarara varmaya çalıştığını ifade ederek, bunun bütün canlıların rahatı arama gayretinden doğduğunu belirtir ve etik ilkelerin insan için iyi olanın ne olduğuna ilişkin kavrayıştan bağımsız olarak ortaya konması gerektiğini ekler.

Daha açık bir ifadeyle Kant göre,

Yarar gibi deneyimden gelen ilkeler, ahlaki bir ilke için temel olamaz.

- Çünkü insan mutluluğa, doğal eylemleri, güdüleri ve arzularının yönlendirmesi altında ulaşabilmektedir.
- Mutluluğa ulaşmayı haz ve arzuların tatminine eşitlemek, insanları hayvanların kovalamış olduğu amaca endekslemek anlamına gelir ki; ahlaklılık insana dair bir fenomen olduğu için bu kabul edilemez görülür.

- Düşünüre göre, iyi anlayışını ahlakın mihenk noktası olarak gören yararçı ve eudaemonist teoriler yanlışlardır

- Yanılgının bir nedeni, Kant açısından bu teorilerin yalnız duylara bağlı bir amaca yönelmiş olmalarından kaynaklanır.
- Yanılgının ikinci nedeni ise, insan için iyinin ne olduğuna yönelik düşünüşün temelinde “ben sevgisi” bulunur ki düşünüre göre, “ben sevgisi” genel olarak, ahlaksal kavrayışa uygun bir temel oluşturamaz.

- İstenci belirleyen şey mutluluk olduğu sürece, sonuç her zaman ahlaksal ilkenin karşısına konumlanacaktır. Bir ahlaksal ilkenin ahlaksal ilke olarak kabul edilebilmesi için kesinlikle “ben sevgisi”ni dışarıda bırakması gerekir.

- Kant, Pratik Aklın Eleştirisi adlı eserinde iyi ve kötü olarak adlandırdığımız kavramların ahlâk yasasından önce gelemeyeceklerini ve bu nedenle de ahlâk yasasının temeli olamayacaklarını ifade etmektedir.
- Kant açısından bu kavramlar, ancak ahlâk yasasından sonra ortaya çıkabilmekte ve bu yasa aracılığıyla tanımlanabilmektedir.

Kant’a göre:

- “Akılla birbirine bağlı olan iki ya da daha çok şey arasındaki öncelikten anladığım, bunlardan birinin bütün öbürleriyle olan bağının ilk belirleyici nedeni olma ayrıcalığıdır.
- Daha dar pratik anlamda bu öncelik, bu şeylerden birinin (başka hiçbir şeyin ardına konamayacak birini) sağladığı yararın, bütün öbür şeylerin sağladığı yararın ona bağlı olması bakımından ayrıcalığıdır.”

- Böyle bir öncelik ilişkisinin sonucu olarak, birincil anlamda öncelik düşüncesinin, adaletin ilkelerinin bağımsız olarak türetilmesi gerektiği sonucuna bizi götüreceği açıktır.

Kant’ın etik anlayışı

- Burada iki kavram açıklanmalıdır.
  1. Hipotetik yargılar; insanı dıştan koşullayan şeyler olarak tanımlanmakta ve doğa yasasının nedenselliği tarafından belirlendiği için insan eylemlerinde ahlakiliğin temelini oluşturamayacak dışsal ilkeler olarak adlandırılmaktadır.
  2. Kategorik buyruklar, rasyonel ve tinsel bir varlık olan insanın, kendisine koymuş olduğu bir buyruk olarak tanımlanmakta ve ahlaki varlığın özgürce belirlediği ilkelere tekabül etmektedir.

- Böyle bir ayrımla düşünür deneyimden gelen ve doğa yasalarınca belirlenmiş hipotetik yargıları ahlaklılığın dışına atmıştır.
- Bunun içindir ki Kant, yalnız duyulara bağlı olmadan ahlaki eylemlerin nasıl icra edileceği üzerine değerlendirmeler yapar ve salt pratik aklın ürünleri olan çeşitli ahlak yasaları ortaya koyar.

- Ortaya konulan bu genel yasalar, hayattaki bütün eylemlerin ahlaka uygun olup olmadıklarının ölçütü olarak görülür.
- Kategorik buyruklar (ahlak yasaları) “hep öyle hareket et ki....” ile başlar.
- Kant’a göre bu buyrukları yerine getirmek, varlık nedenimize uygun olarak yaşamamız anlamına gelir.

- Kant, evrensel bir prensip olarak kabul edilebilecek bir ahlak yasası ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yasadaki çeşitli maksimler türetilir.
- Bu yasa; “Öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlığı (insan olmayı) hem kendinde hem de başka insanların her birinde, her zaman bir amaç olarak alalım; fakat asla salt bir araç olarak kullanmayalım.”

- Nihai olarak teleolojik bir öğretiyi olan yararlılığa yönelik hem genel olarak yapılan eleştiriler hem de özel olarak Kant’ın getirmiş olduğu eleştiriler dikkate alınca şu çıkarımlara varmak mümkün olur.

- Kant, ortaya koymuş olduğu etik anlayışı, rasyonel varlıklar tarafından itaat edilmesinin istenebileceği bir düsturlar kümesi olarak görür.
Yani etik anlayışını yararlıların yaptığı gibi a) bireysel olana değil, evrensel olana eklemiştir.

- b) Kant failin fiilen yaptıklarından daha ziyade failin iradesine ve niyetlerine odaklanır.
- Bir başka ifadeyle yararlılığın sonucun ahlakiliğine ilişkin görüşlerine karşılık ahlakiliğin fiilin sonucunda değil niyetinde aranması gerektiğini ortaya koyar.

- c) Düşünür, yararlıların deneyim üzerine kurmuş olduğu etik anlayışını, hipotetik yargılara dayanacağı noktasından eleştirir ve kendi etik anlayışını insanın tinsel bir varlık olduğu, dolayısıyla nedenler dünyasından ayrılması gerektiği üzerine konular.

d-) Deontolojik etik öğretiler; belirli ilke ve kategoriler ışığında eylemde bulunmanın insanın rasyonel doğasına daha uygun olacağını savunurken, teleolojik bir öğreti olan yararçılık; yüzünü asıl olarak başlangıca, ilkelere ve kategorilere değil, sona, meyvelere, olgulara çevirir.

Daha açık bir ifadeyle akılcı bir düşünceyi değil, deneyci düşünceyi referans noktası olarak alır.